

Nina Vodopivec

***Tu se ne bo nikoli več šivalo:
doživljanja izgube dela
in propada tovarne***

*Zbirka Razpoznavanja / Recognitiones 45
Založba Inštituat za novejšo zgodovino
Ljubljana, 2021
307 str.*

Dr. Nina Vodopivec (roj. 1974) se je po diplomi najprej kot pripravnica in kasneje kot kustodinja, zaposlila na tekstilnem oddelku Tehniškega muzeja Slovenije. Leta 2001 se je vpisala na podiplomski študij socialne antropologije na Fakulteti za humanistični študij ISH, kjer je bila med leti 2003 in 2006 zaposlena kot mlada raziskovalka. V znanstveni monografiji *Labirinti postsocializma: socialni spomin tekstilnih delavk in delavcev* (Knjižna zbirka Documenta 16, Ljubljana: Institutum Studiorum Humanitatis, Fakulteta za podiplomski humanistični študij, 2007) je raziskovala, kako se je s postsocialistično transformacijo oziroma s spremembo referenčnih okvirov ljudi, v Sloveniji spreminjal pogled tekstilnih delavk ter delavcev na socialistično preteklost in njihovo sodobno doživljanje delovnega ter širšega življenjskega okolja. Sicer je tudi avtorica številnih izvirnih znanstvenih in strokovnih člankov, poglavij v monografijah itd. Od leta 2006 je zaposlena na Inštitutu za novejšo zgodovino. V obdobju 2006–2008 je vodila program Raziskovalne infrastrukture, leta 2009 je koordinirala mednarodni projekt Dariah, (Digitalna raziskovalna infrastruktura za

humanistiko in umetnost), 7FP Research Framework Programme. V letu 2010 (januar–junij) je kot Fulbrightova štipendistka predavala na Univerzi Wittenberg v Ohio, ZDA (programa Anthropology in South Eastern Europe, Gender and society). Med leti 2008 in 2011 je predavala učiteljem in vzgojiteljem v okviru mednarodnega projekta Spodbujanje medkulturnega dialoga: Profesionalno usposabljanje strokovnih delavcev v vzgoji in izobraževanju na področju socialnih in državljskih kompetenc (v sodelovanju s Pedagoško fakulteto, Univerza v Ljubljani). Zadnjih deset let se je kot znanstvena sodelavka v okviru programa Gospodarska in socialna zgodovina osredotočala na procese postsocialistične transformacije, predvsem na načine, kako makro spreminjanja doživljajo in jih sooblikujejo industrijske delavke in delavci, na raznolike diskurze, ki spremljajo preoblikovanje trga, socialnih in zdravstvenih pravic, predvsem na paradigmo o samoodgovornosti. Naštete teme in vprašanja je obravnavala v primerjalni perspektivi v kontekstu postsocialističnih, kot tudi širših globalnih preoblikovanj.

Avtorica že na začetku nove monografije z naslovom *Tu se ne bo nikoli več šivalo: doživljanja izgube dela in propada tovarne*, ki je leta 2021 izšla pri Znanstveni založbi Inštituta za novejšo zgodovino (Zbirka *Razpoznavanja / Recognitiones* 45), poudari, da ne gre za knjigo o tovarni Mura. Njena težnja "je bila pokazati doživljanja konkretnega načina deindustrializacije, ki pa so bila širša" in to ne glede na to, "da je imela Mura v Sloveniji poseben prostor, prav tako pa sta bila specifična tudi odnos politike in medijev do tovarne". Doživljanja Murinih ljudi je avtorica obravnavala v povezavi s pripovedmi ljudi v drugih tekstilnih tovarnah in transformacijo materialnih razmer bivanja ter delovanja na ravni širše družbe v Sloveniji. Razlagala jih je v povezavi "s spremenjenimi zaposlitvenimi in socialnimi politikami, neoliberalnim preoblikovanjem idejnih svetov, pozivi po kognitivno ideološkem, telesnem in čustvenem preoblikovanju ljudi". Kot poudari, "so prav te spremembe imele močan vpliv na življenje in doživljanja odpuščenih delavk in delavcev".

Obdobje po letu 1990 oziroma t. i. tranzicijsko obdobje pomenljivo oriše tudi naslov dokumentarnega filma Zvezdana Martiča *Kam so vse tovarne šle*. Čeprav jih do leta 1989 tako rekoč ni bilo, je število stečajev v tem, predvsem pa v letih 1990 in 1991 zelo naraslo. Prav gotovo so bili stečaji podjetij ena od vidnejših posledic premikov v družbenoekonomskem sistemu. Seznam tovarn, ki so propadle konec osemdesetih let minulega stoletja in po letu 1990, je zelo dolg. Prevent, Rog, Tam, Metalna, TVT Boris Kidrič, Tovarna sladkorja Ormož, Toper, Iskra Delta, Iskra, Tobačna Ljubljana in Industrija usnja Vrhnika (IUV) so le del seznama. Žalostno usodo je delila tudi tovarna Mura. Kot ugotavlja avtorica, so nekatere družine imele v tovarni zaposlenih po več članov, že napoved stečaja pa je v ljudeh vzbujala strah in tesnobo, da lahko družina izgubi več virov financiranja hkrati. Izguba zaposlitve ni vplivala zgolj na tiste, ki so delo izgu-

45 ZBIRKA
RAZPOZNAVANJA
RECOGNITIONES

Nina Vodopivec

TU SE NE BO NIKOLI VEČ ŠIVALO

**Doživljanja izgube dela
in propada tovarne**

bili, temveč je zajela širši krog ljudi: otroke, starejše generacije in širšo lokalno skupnost. Namen avtorice je bil izpostaviti življenjsko perspektivo posameznice oziroma posameznika, kar pomeni, da je pripovedi o izgubi dela in tovarne obravnavala v kontekstu širše življenjske ranljivosti. "Čustvovanje industrijskih delavk in delavcev ob izgubi dela je pogosto stigmatizirano, saj je za prevladujoče družbene reprezentacije znak njihove neprilagodljivosti; zaradi njihove čustvene navezanosti na tovarno in na socialistično preteklost, jih predstavlja-

jo, kot tiste, ki so obtičali in 'niso šli naprej'", ugotavlja avtorica in dodaja, da negativni odnos do delavskih afektov ni "zgolj značilnost postsocialističnega prostora, temveč širše (zahodne) post-industrijske družbe". Družbene pomene in vrednotenja tovarniškega dela raziskuje na različnih ravneh, v mikro okolju proizvodnje hale, v lokalnem in makro – nacionalnem in globalnem prostoru.

Dogajanje na makro ravni je bolj kot ne dobro obravnavano v razpravah različnih strokovnjakov. Mura se je s težavami spopadala že v socialističnih časih, ko jo je omejevala uvozna politika, predvsem pri uvozu kakovostne opreme, izvozne spodbude so zamujale, tovarna je najemala kredite. Nova gospodarska politika leta 1990 je za Muro pomenila skorajšnji finančni zlom, ki ga je ponovno reševala z najemanjem domačih in tujih kreditov. Zaradi stečaja Mure je jeseni 2009 je delo izgubilo 2635 ljudi. 650 jih je ostalo zaposlenih v drugih hčerinskih podjetjih. Te je z državno finančno pomočjo leta 2011 na dražbi kupila skupina Aha Holding in nastalo je podjetje Aha Mura. A podjetje ni izpolnilo pričakovanj in je v stečaju končalo že leta 2014. Po poročanju medijev je poslovalo z izgubo in ni plačevalo davkov in prispevkov, zato mu je davčna uprava blokirala račune. Oba lastnika družbe sta bila zaradi domnevnih nepravilnosti – prelivanja državnih sredstev – v preiskovalnem postopku. Za nekatere zaposlene se je zgodba stečaja in negotovosti ponovila. Na pogorišču Aha Mure je nekdanji član Murinega vodstva ustanovil podjetje Arum (obrnjeni vrstni red črk imena Mura), ki je delovalo do julija 2019 in zaposlovalo nekaj nekdanjih Murinih delavk in delavcev (Nekaj le teh je bilo zaposlenih v podjetju Mi&Lan v Gornjih Petrovcih (prav tako pod vodstvom nekdanjega člana vodstva Mure d.d. in Aha Mure). Nekateri zaposleni so tako v Muri dočakali tri stečaje.

Usoda tekstilne tovarne Mura, ki je bila do leta 2009 zadnja obratujoča tekstilna tovarna z velikim številom zaposlenih v Sloveniji, je bolj kot ne splošno znana. Vzroke za njene težave je sicer potrebno iskati predvsem v tranzicijskem obdobju, v prvi vrsti v izgubi jugoslovanskega trga ter neustreznem in (pre)potrebnem prestrukturiranju. Prav tako je znano, kakšno socialno katastrofo je za Pomurje pomenil propad Mure. A o tem pisati ni bil namen dela, ključno sporočilo pričujočega dela je namreč percepcija propada tovarne in spremljajočih se usod zaposlenih. Skozi osebne izpovedi, zlasti proizvodnih delavk in delavcev, bralec v vsej možni meri začuti bes, razočaranje, obup in nenazadnje žalost zaposlenih. To področje, terensko delo in intervjuji, je zahtevalo tudi največ časa in energije, je pa vsebinsko zato tudi najbolj dragoceeno. Pričevanja se bralca dotaknejo, sploh so pa dokaz, da se za informacijami o propadu tovarn, skrivajo številne zgodbe in usode. Toliko jih je, kot je število tistih, ki izgubijo delo. O tem priča in sama po sebi pove naslednja izjava, ki je sicer ena od mnogih v delu, gre pa za izjavo delavke ob izgubi službe: "To je bila zame ene vrste izguba dostojanstva. Največji šok v življenju, še mogoče to, da

nimam otrok ni bilo tako hudo. Pol leta je bilo tako grozno. Izgubiš dostojanstvo in si nič. Negativna nula. Počutila sem se kot zadnja smet brez vsega". Skozi delo avtorica eksplicitno pokaže in dokaže, da za delavce in delavke Mura ni bila le tovarna, kljub vsem pritiskom in pogosto nerazumljivim predpisanim normam, ni bila zgolj služba, temveč je predstavljala način življenja in bila za večino totalna družbena institucija. To dokazujejo navedene izjave ob izgubi dela, kot so "Imam težave s stresom," ali "Pri nekaterih je bilo hujše, so morali v psihiatrično bolnico. Nekateri so se zaprli, napravili tudi samomor." Dovolj povedno in žal tragično.

Kot ugotavlja avtorica, so sogovornice oziroma delavke Mure doživljale, da jih je država zapustila kot delavke in delavce, torej kot tekstilce in kot Prekmurce. Tako je bilo razočaranje nad državo dvojno. V več primerih so razloge za svoje odzive, obnašanja, (ne)zaupanje, a hkrati zaupljivost in za svoj angažma, pripisale prekmurskemu karakterju. "Po eni strani so skozi pogovore izkazovale močno regionalno identifikacijo, po drugi strani pa so prav s to regionalno identifikacijo pripovedovale o bolečini, da so bile s strani centra moči in nacionalne države pozabljene", navaja avtorica, katere cilj v pričujočem delu ni bil v raziskovanju regionalnih, a vendar na njih opozarja, saj so bila doživljanja odnosa države do delavk in delavcev v Muri ter do tovarne same, tesno povezana z njihovim doživljanjem regionalne perifernosti in marginalizacije. V knjigi se avtorica osredotoči tudi na plačano delo, kar pa ne razume kot "ekonomsko racionalno dejavnost, temveč družbeno prakso povezano z moralnim, s čustvenim, z družbenim vrednotenjem ter z identifikacijskimi procesi". Izkušnjo plačanega tovarniškega dela ne reducira zgolj na zaposlitev, prav tako je ne obravnava popolnoma ločeno od neplačanega dela doma, v družini in od neformalnih ekonomij, s čimer želi prispevati k raziskovanju (izkušnje) dela v Sloveniji. Kot izpostavi avtorica, se je pri raziskavi sklicevala na antropološke študije dela in družbenih sprememb, na ekonomsko antropologijo, ki črpa iz politične ekonomije, a hkrati izpostavlja kulturni vidik, razumevanja ljudi, pomen norm, vrednot, družbenih vrednosti, identifikacijskih procesov, na feministične teorije ter teorije utelešenosti in afekta, na razprave o neoliberalnih in postsocialističnih preoblikovanjih, na industrijske etnografije, ki poudarjajo subjektivne izkušnje deindustrializacije, in izkušnje industrijskih delavk in delavcev v drugih nekdanjih republikah socialistične Jugoslavije. V analizi terenskega raziskovanja v zadnjih 15 letih je ugotavljala, "da je družbene procese, spremembe na področju trga dela, zaposlitvenih in socialnih politik, družbenih pričakovanj in odnosov v Sloveniji močno zaznamovala paradigma samoodgovornosti". Samoodgovornost pa razume "kot miselno matrico, skozi katero so se redefinirala razmerja med delom, kapitalom in državo".

Delo ima ob uvodu, zaključku, angleškem povzetku, imenskem kazalu ter virih in literaturo šest smiselnih in jasno zaokroženih večjih poglavij z več

podpoglavji, dodana vrednost je bogato slikovno gradivo. Terminologija znanstvenega aparata in jezikovna raba ustrezata kriterijem in nivoju znanstvenega dela. Avtorici je uspelo odlično rekonstruirati in prikazati gospodarsko življenje, predvsem pa doživljanje zaposlenih ob propadu podjetja. Monografija je vsekakor izvirno znanstveno delo, prav tako je vzorec za razumevanje tranzicijskega časa in usode ter delovanja marsikaterega industrijskega podjetja v Sloveniji. Skrbno izbrane in tematsko razvrščene fotografije, ne samo dopolnjujejo, temveč še dodatno osvetlijo in nadgradijo osnovno pripoved, ki s tem pridobi na svoji prepričljivosti, povednosti in žlahtnosti. Knjiga je velika pridobitev na področju slovenske gospodarske zgodovine, gre za izjemno študija delavstva ter historične in ekonomske antropologije, tako da jo priporočam v branje ne le strokovni, temveč tudi širši javnosti. Vsem bralcem bo delo zagotovo v velik opomnik, da se za dogajanjem na makro ravni, za informacijami o stečajih, za izgubljenimi ekonomskimi vrednostmi, ki se jih ob tovrstnih zgodbah rado poudarja, skrivajo tudi ali predvsem usode številnih zaposlenih, njihovih bližnjih, določenih okolij in te so v prvi vrsti vse prej kot pozitivne.

Aleksander Lorenčič

Dr., direktor
Pokrajinski muzej Ptuj - Ormož (PMPO)
Muzejski trg 1, SI-2250 Ptuj, Slovenija
e-pošta: aleksander.lorencic@pmpo.si